

כתיבת תנאים בצוואה

ברובע היהודי שבירושלים העתיקה יש בנין שיש עליו כיתוב שהיה שייך להרב ברוך מזרחי, והוא כתב בצוואתו שהבית יעבור לבניו הזכרים, ואח"כ לבניהם הזכרים עד עולם, שלא יעבור לבנות בשום דור, ושלא יהיה משועבד לחובות או לכתובת אשה. וגדולי ירושלים, ובתוכם הרב ישראל בנימן, קיימו את הצוואה. כמו כן יש אנשים שאחד מהבנים שלהם פשט רגל, והם אינם רוצים שהכסף שהם מניחים ליורשים ילך לכיסוי החובות שלו, באופנים אלו מבואר בחקרי לב שיש עצה פשוטה, שכשכותב את הצוואה הוא מוסיף תנאי, שאם לא יעשו כפי מה שמצווה, אז הוא מקנה מהיום למוסד

פלוני או לאדם פלוני את כל נכסיו, ואז אין אפשרות לעבור על התנאי. וכגון שמתנה שלא יהיו נכסי הירושה משועבדים לבע"ח, ואם בע"ח יגבה אותם אז הרכוש יהיה שייך מהיום למוסד פלוני, וממילא אם המלוה יעבור על הצוואה ויגבה, אז המוטב בצוואה יוציא ממנו את מה שגבה.

אם יש לאחד בן שוטה במוסד, לפי החוק כשהשוטה נפטר ניתן כל רכושו למדינה. ואם האב אינו רוצה להוריש לו, עדיף לסדר את הצוואה אצל עו"ד כדי למנוע בעיות. וכן מי שיש לו בן פושט רגל, ורוצה שלא יקבל באופן רשמי אלא שאחד מהאחים יקבל בשבילו את חלקו שיסדר את זה אצל עו"ד.

אדם שמת ללא כתיבת צוואה, ודין בן מאומץ

יש לדעת שכאשר אדם מת ללא שהניח צוואה, ועושים צו ירושה אצל הרבנות, אם נותנים לאלמנה את הנכסים, הדיינים שם עושים קנין מכל הבנים שהממון שייך לה, ואז אין כבר כלל דין

ירושה. אך במקרה שהולכים לבית משפט לתת צו ירושה, אינם עושים קניינים, ואז דין הירושה לא השתנה. בן מאומץ, על פי דין תורה אינו יורש כלום, אך לפי החוק הוא יורש. והפוסקים התירו לתת לו.

המוריש ספר תורה או טלית

אם יש לאדם ספר תורה, והוא מחלק את זה בצוואה, הנה אסור למכור או לתת ספר תורה, ועוד שהוא מפסיד את המצווה לפי הדעות שהמצווה היא שלכל אחד יהיה ספר תורה לעצמו ולא בשותפות, וכשעושה צוואה ומקנה גוף מהיום ופירות לאחר מיתה א"כ הפסיד את

המצווה לעצמו, אמנם יש לו זכות בפירות, אבל הגוף כבר אינו שלו. לכן צריך לעשות בדרך של חיוב בתנאי, וכגון שרוצה לתת לבית הכנסת פלוני, יכתוב שהוא מתחייב לתת ספר תורה לבית הכנסת, ובתנאי שאם יתנו יורשיו את הספר תורה שלו, יפטרו מהחוב.

יש להעיר שגם בטלית יש בעיה הלכתית, באופן שנותן את כל רכושו עם המטלטלים לבניו ובנותיו, מבואר במשנה ברורה (סימן י"ד) שטלית שיש בה שותפות

עם אשה, חייבת בציצית ולא יברך עליה. וכן סתם יורשים אם האחים מקפידים זה על זה פסק המ"ב שלא יברך עליו עד שיתפשרו ביניהם.

המוריש קופת גמ"ח

מי שמנהל קופת גמ"ח המבוססת על תרומות ופקדונות של אחרים, ורוצה להעביר את זה לאחד מבניו, יש לברר תחילה האם בכלל יש בכוחו להעביר דבר זה, והרי הכסף אינו שלו אלא כספי צדקה ופקדונות. והקהלות יעקב (כ"ק סימן מד) כתב שאדם שמנהל מוסד יש לו זכות בזה לנהל את המוסד, עפ"י דברי המהר"ם שיק (חור"מ סימן יח) שזה שמתאמץ לדבר מצוה ולולא פעולתו היתה מתבטלת המצוה, הרי זה כמציל מן הגהר ומן הגייס, שקנה. וכמו שמצינו בתענית (דף כח) בזמן עצי הכהנים

והעם, שכשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה ועמדו אלו והתנדבו משלהם, וכך התנו נביאים שביניהם שאפילו לשכה מלאה עצים יהיו אלו מתנדבים משלהם, והיינו משום שהם התעסקו במצוה זו להחזיקה בזמן שלא נמצאו אחרים אז הם זכו במצוה והיא שלהם, וא"כ המנהל קופת גמ"ח זוכה להוריש מצוה זו לבניו.

אך יש להיזהר שיהיה ברור כמה מהכסף שייך לגמ"ח וכמה של פקדונות, כי כשלא ידוע הקרן ששייך לגמ"ח נוצרות הרבה בעיות.

כתיבת פי שנים לבכור בצוואה

כשכותבים צוואה ורוצים לתת פי שנים לבכור, יש הרבה הטועים וכשכותבים את כל הרכוש שמחלקים נותנים פי שנים גם ממה שע"פ הדין אין בזה פי שנים, וכגון בחובות ופיקדונות בבנק ופנסיה, שלדברים אלו יש דין 'ראוי', שאין בזה פי שנים. ולכן כשמפרטים את הרכוש יש לשים לב לתת פי שנים רק ממה שמגיע עפ"י דין תורה.

"ראוי", שאין הבכור יורש בו פי שנים, היינו שאין הממון תחת יד המת בשעה שנפטר, אלא שראוי להגיע אליו. וכגון שחייבים לו כסף, שהרי מלווה ניתנה להוצאה והכסף שנתן שייך ללווה, אלא שחייב להחזיר בבא הזמן. וכן אם מת אחד ממורישי המת לאחר מותו, ובני המת יורשים זכות אביהם בירושה, זה נקרא ראוי, ובזה אין דין פי שנים.

אופן החתימה על הצוואה

צוואה המתפרסת על יותר מעמוד אחד, הנה עפ"י דין תורה צריך שיהיה הכל בכתב יד המצווה, ואז אי"צ חתימה

כלל, ואם אין הצוואה בכתב ידו צריך שהמצווה יחתום על כל דף. אך עפ"י חוק אם הצוואה מודפסת צריך להחתים עדים

על כל דף, ויש להיזהר בזה, כי באופן שלא חתמו כדין על כל דף ודף, אין לדף שאינו חתום כל ערך, לא בדין תורה ולא בבימ"ש, כי הרי אין שום הוכחה שדף זה יצא מתחת ידי המצווה, ולא נוסף אח"כ ע"י מאן דהו.

דבר נוסף שצריך להיזהר בו, עפ"י חוק אם אחד מהמוטבים היה מעורב בכתיבת הצוואה, הצוואה בטלה לכל הפחות לגבי אותו מוטב המעורב בכתיבה, ויתכן שיפסלו לגמרי.

ניסוח הקניינים בצוואה

יש הרבה שכותבים שטר צוואה, אך אין שם קנין ברור עפ"י דין תורה, וכדי לתקן זאת הם כותבים בסוף השטר 'כל הנ"ל נעשה באופן המועיל ביותר עפ"י דין תורה', והנה יש בזה הודאת בעל דין שהקנה באופן המועיל. אך בצוואות שמחייב את עצמו חוב שאינו חייב, אם אינו נעשה כדין א"כ לא נעשה כלום,

והפוסקים נחלקו אם יש תועלת במה שכותבים שהכל נעשה באופן המועיל עפ"י דין תורה, ודעת הרבה פוסקים שאין הדבר מועיל כיון שאינו בר קנין, ולכך צריך להיזהר ולעשות עפ"י הדין. ומי שכותב צוואה שלא כהלכה, "זוכה" שדנים בצוואתו בדין תורה ו"שפתותיו דובכות בקבר".

כתיבת צוואה באופן שמוריש הכל לאשתו

אדם הרוצה באמת להוריש לאשתו את כל נכסיו, צריך לכתוב בפירוש שנותן לה לשם מתנה ולא לשם אפוטרופוס, שהרי מבואר בגמרא (בבא בתרא קלא:) שאדם הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשה אותה אלא אפוטרופוס, וכן נפסק בשולחן ערוך (אבן העזר סימן קז), ודין זה הוא בין בבריא הכותב צוואה בקנין ובין שכיב מרע שמצווה בלא קנין.

ולכן אם אחד רוצה בצוואתו לתת את כל נכסיו לאשתו, צריך להדגיש במפורש שנותן לה לשם מתנה, ולא לשם אפוטרופוס. ואם כותב את הצוואה בערכאות, יש נידון בזה בפוסקים האם יש בזה גמירות דעת להקנות לה את הכל כיון שהוא יודע שהם יקיימו את הצוואה כפשוטה, אך ודאי שלכתחילה צריך לכתוב כדין.

צוואה הסותרת את ההוראות שניתנו לבנק

ע"פ פסק הבג"ץ במידה שאדם כתב צוואה והיא כוללת למי ואיך יתחלק הפקדונות שיש לו בקופות גמל, וצוואה זו סותרת את ההוראות שנתן לבנק, הבנק

יחלק לפי ההוראות שקיבל בלי להתחשב בצוואה, ולכן יש לתת הוראות לבנק בהתאם למה שרוצה לחלק, ולא לסמוך רק על הצוואה.

זהירות העדים הבאים לחתום על הצוואה

הוא 'חוטא ולא לר', וזו גניבה, ולכן יש להיזהר מאד לזהות את זה שרוצה לעשות צוואה. וכן הוא בכל שטר או מעשה המחייב, שהעדים חייבים לזהות את המתחייב. והנה בשו"ע חו"מ סימן מ"ט מבואר שאפשר לזהות בן אדם אפילו ע"י אשה או קרוב, דכיון שזהו מילתא דעבידי לגלויי, לא משקרים בזה. וכן אפשר לזהות ע"י תעודת זהות, אך כמובן יש לדקדק בתמונה שזה הוא.

כבר אירעו כמה מקרים שאחד מהקרובים רצה 'לסדר' את הצוואה של קרובו הזקן ולחלקה בעצמו כפי רצונו, והיה צריך לעדים, והטעה אותם ע"י שעשה קנוניא עם אחר והציג את אותו אחר בתור קרובו המוריש, והעדים טעו וחשבו שהעומד לפניהם הוא באמת המוריש, וחתמו שזו היתה צוואתו, ובאמת לא היה זה כלל המוריש אלא אדם זר שהתחזה להיות המוריש. ועד החותם על צוואה כזו הרי

עדים החותמים ללא קריאת תוכן הצוואה

שמחתמים עדים בצוואה כדי להוכיח שהמצווה היה שפוי בדעתו בעת כתיבת הצוואה, ובזה היה מקום לכתוב נוסח שיהיה ברור בו שהעדים לא קראו את הצוואה אלא לצורך זה, וכן כדי לקיים את חתימתו על כל דף שחותם בו, אך לא מומלץ לעשות כך היות ובכית משפט זה לא יראה טוב.

יש הרוצים שהעדים החותמים על הצוואה לא יראו מה שכתוב בה, והנה בסתם שטר בעדים מבואר בשלחן ערוך (סימן מ"ה) שאסור לעדים לחתום בלא שיקראו את השטר, אך בצוואות שלנו שמקנים בקנין ומחייב את עצמו בחוב, בזה אין צריך לשטר בעדים, אלא די בכך שהצוואה כתובה בכתב ידו של המצווה, אלא

כתיבת צוואה המבטלת את הצוואה שלפניה

והנה התוס' בב"מ (יט: ד"ה ובתר) ס"ל שכיון שלא נתן את הצוואה השניה אלא השאיר אותה אצלו, א"כ הראשונה קיימת. והנימוקי יוסף חולק וס"ל שהראשונה ודאי התבטלה בזה גופא שכתב צוואה אחרת, אף שאין מקבלים אותה מאחר שהשאירה בידו, וא"כ הירושה מתחלקת בין היורשים, וכן דעת הפני יהושע, והאריך בזה. ומעשה היה אצל האור שמח כהאי גוונא, ופסק שאין להוציא מהיורשים, וגם הצוואה הראשונה אינה כלום.

כשאדם כותב צוואה, ואח"כ חוזר בו בצוואה אחרת, והצוואה השנייה אינה מועילה ע"פ הדין, או שהשאיר אותה בידו שאז הדין הוא שאינה כלום כיון שחוששים שהתחרט ולא רצה לתת אותה, השאלה האם יש לקיים את הצוואה הראשונה, או שעצם כתיבת הצוואה השניה מוכיחה על ביטול הצוואה הראשונה, וכיון שגם השניה אינה חלה, ממילא דינו כמי שמת ללא צוואה שכל רכושו מתחלק ליורשים ע"פ דין תורה.

מצווה לקיים דברי המת במקום שאין צוואה

באופן שאין צוואה כהלכה, אלא בדרך של מצווה לקיים דברי המת, וליוורש יש חובות בסכום שאינו יכול גם להחזירם וגם לקיים את דברי המת, והוא טוען שאמנם יש מצווה לקיים דברי המת אך מ"מ יש לו גם מצווה לפרוע חובותיו, וא"כ אעשה קודם מצווה זו. הנה התוס' בכתובות (דף ע"ה הא) הקשו למה הוצרכו חז"ל לתקן מתנת שכיב מרע, הא קי"ל מצווה לקיים דברי המת. והגרע"א בדרוש

וחדוש שם תירץ דנפק"מ אם היורשים חייבים לאחרים, ואין להם לשלם רק מירושת אביהם, שאפשר שלעומת מצווה לקיים דברי המת יש יותר מצווה של פריעת בע"ח. ולכן הוצרכו לטעם של מתנת שכ"מ, שבאופן זה קנה המקבל לגמרי ואין ליורשים זכות בהם. וכ"כ בעל הערך לחם אך הגינת ורדים סובר שצריכים לקיים דברי המת למרות שיש להם חובות.

עניינים כלליים ודינים שונים השייכים בצוואות

מעשה באדם שקרובו רצה לתת לו נכס מסוים לאחר מיתה אם לא יחזור בו, והמקבל חשש שכאשר קרובו יערוך צוואה על כל נכסיו יתכן שלא יזכור שנתן לו עכשיו את הנכס הזה, ומתוך שכחה יבטל את המתנה. העצה לזה היא על ידי שיכתוב סעיף בשטר המתנה שמתנה זו לא תבטל ע"י צוואה אחרת, אם לא יתן נכס זה במפורש בצוואתו, וכך לא תבטל מתנתו ע"י שכחה.

באופן כללי יש לדעת שאם כותבים צוואה בלא אפשרות לחזור בו, בית משפט יכול לבטל את הצוואה, כיון שנראה שכותב הצוואה היה מאוים, ולכן שללו ממנו את הזכות לחזור בו. יש לדעת שבית דין של הרבנות אינו יכול לאשר צוואה שאינה תקפה עפ"י חוק.

חיש נוחלין לאבי השל"ה כותב שאין מצווה להשאיר ירושה אחריו, שהרי הגמרא (גיטין יד.) אומרת שריש לקיש נאנת

קודם מותו שהשאיר אחריו קבא דמוריקא, וקרא על עצמו הפסוק 'ועזבו לאחרים חילם'.

במקרה שהאב נפטר בלא צוואה, והאם רוצה לחלק את הנכסים לבנים ולבנות שווה בשווה, והדירה ושאר הנכסים כתובים על שם האב והאם, יש עצה שהאמא תכתוב צוואה שיחלקו את כל הנכסים שווה בשווה, ואם אחד הבנים ירצה את כל חלקו בחלק של האב אזי יפסיד בזה את חלקו בנכסי האם. עצה זו מועילה רק אם יש אותו מספר בנים ובנות, או שיש יותר בנים. אך אם יש יותר בנות, יהיה שווה לבנים לקבל בפני עצמם את כל הנכסים של האב.

אדם שנתן את רוב רכושו לאחד מבניו, ולא התייחס בצוואתו לאחד מהנכסים, ואף יתכן שלא ידע את הערך של נכס זה, ועכשיו טוען הבן שאם האבא היה יודע את הערך של נכס זה בודאי היה נותן

לו אותו, כמו שמוכח מהצוואה שנתן לו את רוב הנכסים, אין בדבריו כלום. כיון שאין אומרים 'אומדנא' כדי לתת מתנות.

מעשה היה בזוג שכתבו צוואה, ושניהם חתמו על צוואה אחת בלשון זו, אנו החתומים מטה נותנים את כל נכסינו גוף מהיום ופירות לאחר מיתת שנינו, והבעל נפטר והאשה חיה אח"כ עוד שנים רבות, והשאלה היתה מה דין הפירות של הבעל כל אותם שנים שאשתו חיה, שהרי הם כתבו נוסח זה כיון שרצו שכל זמן שאחד מהם חי יהיו פירות כל הנכסים שלו, אך למעשה לא נכתב כך במפורש, וכדי שהאשה תקבל את הפירות של חלק הבעל שנפטר היה צריך לכתחילה להקנות לה גוף לפירות, וא"כ שייכים הפירות ליורשים ע"פ דין תורה ולא למוטבים בצוואה, כיון שנתן את הפירות למוטבים רק לאחר מיתת שניהם. ולכתחילה צריך לכתוב נוסח שהזוג מקנה אחד לשני גוף לפירות, ולהקנות למוטבים בצוואה גוף מהיום ופירות לאחר מיתת שניהם.

מעשה בזוג שטיפלו באשה זקנה במסירות והיא הפקידה אצלם חפצי ערך, ואמרה להם 'לכם מגיע הכל', אין בזה לשון מתנה אלא כמו הערכה, ולמעשה אולי היא רצתה לתת אך בפועל לא נתנה כלום.

מעשה ביהודי שנפטר ולא השאיר צוואה, אך כשהיה שכיב מרע אמר לבתו שהוא נותן לה חלק בירושתו, אך לבניו לא אמר כן למרות שהם היו אצלו כל יום. לאחר מיתתו סיפרה זאת הבת, והבנים מאמינים לה שכך האבא אמר, אך הם טוענים שאם האבא רצה באמת לתת לה היה אומר זאת להם. לפי הדין אין בטענתם כלום, שהרי אם הם מאמינים לבת שכך אמר האב, הרי דיבור זה הוא מתנה ממש, שהרי עצם האמירה של שכיב מרע פועלת את הקנין, ובמתנת שכיב מרע אי"צ עדים כדי לתת למתנה תוקף, ולא איברו סהדי אלא לשקרי, ואם הבנים מאמינים שהאבא אמר לה שהוא נותן לה הרי זה מתנת שכיב מרע שנקנית באמירה.